

ANDRZEJ KAZIMIERZ BANACH

 <https://orcid.org/0000-0001-7527-0919>

Tomasz Pudłocki

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Andrzej Kazimierz Banach urodził się 14 stycznia 1944 roku w Nowym Sączu jako syn Jana i Antoniny Gargas, miejscowych rolników. Do szkoły podstawowej uczęszczał w swojej rodzinnej miejscowości, to jest w Biegonicach. Po jej ukończeniu w roku szkolnym 1957/1958 został uczniem Liceum Ogólnokształcącego w Starym Sączu, w którym uzyskał świadectwo dojrzałości w 1962 roku. Następnie studiował historię na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1962/1963–1966/1967. W czasie studiów zaangażował się w prace Zrzeszenia Studentów Polskich, działał przede wszystkim w Radzie Samorządu II Domu Studenckiego „Żaczek”, a od 1 października 1962 roku w Radzie Uczelnianej Zrzeszania Studentów Polskich UJ. W nagrodę za wybitne osiągnięcia w nauce i pracę społeczną w dniach 19–29 marca 1967 roku miał możliwość wyjazdu na wycieczkę studentów UJ do Włoch. Na trzecim roku studiów wybrał seminarium z historii kultury, prowadzone przez profesora Henryka Barycza. Pod jego kierunkiem napisał pracę magisterską „Głośne konwersje religijne z protestantyzmu w Polsce w drugiej połowie XVI wieku”. Stopień magistra historii uzyskał 10 lipca 1967 roku. Później nauczał historii i wychowania obywatelskiego w Liceum Ogólnokształcącym w Starym Sączu (1967/1968).

Po roku powrócił do Krakowa i związał się zawodowo z UJ. Od 1 września 1968 roku pracował w charakterze starszego referenta administracyjnego w II Domu Studenckim „Żaczek”, a od 10 października 1968 roku jako asystent naukowo-techniczny w Archiwum UJ. A.K. Banach był tam zatrudniony w latach 1968–1975 (od 1 października 1970 r. jako asystent naukowo-badawczy, od 1 października 1971 r. jako starszy asystent). Równocześnie pisał pracę doktorską „Konwersje religijne i rekatolizacja protestantów w latach 1560–1600” pod kierunkiem profesora Barycza, którą obronił 11 czerwca 1979 roku. Cztery dni później uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych z zakresu historii na podstawie uchwały Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UJ. Od 1 października 1975 roku był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta w Zakładzie Historii Nauki i Oświaty, wchodzącym w skład Instytutu Historii UJ; najpierw jako asystent, a po uzyskaniu stopnia doktora w 1979 roku – na stanowisku adiunkta.

A.K. Banach angażował się w prace organizacyjno-administracyjne. Od 1967 roku był członkiem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, a na UJ członkiem Prezydium i Plenów Rady Zakładowej Związku Nauczycielstwa Polskiego (od 17 marca 1976 r.). Dwukrotnie (tj. przez sześć lat) był członkiem Rektorskiej Komisji Socjalno-Bytowej, od 1 października 1979 do 31 maja 1987 przewodniczącym Instytutowej Komisji ds. Pomocy Materialnej Studentów UJ, a w latach 1984–1991 członkiem Senackiej Komisji do spraw Wydawnictw UJ. Przez wiele lat przeprowadzał egzaminy z historii w czasie studiów wstępnych dla kandydatów w Instytucie Historii UJ i uczestniczył w komisjach rekrutacyjnych na studia. Dodatkowo w latach 1975/1976–1976/1977 kierował praktykami nauczycielskimi studentów historii. W 1994 roku był przewodniczącym Wojewódzkiej Olimpiady Historycznej w Krakowie, a w latach 1993/1994–1995/1996 – delegatem pomocniczych pracowników nauki do Rady Wydziału Historycznego UJ.

Początkowo zainteresowania badawcze A.K. Banacha oscyływały wokół genezy kontrreformacji w Polsce i konwersji polskiej elity politycznej w drugiej połowie XVI wieku z protestantyzmu na katolicyzm. Tej tematyce poświęcił kilka studiów oraz kilkadziesiąt biogramów ludzi Kościoła, polityki i kultury, ogłoszonych w poszczególnych tomach *Historii nauki polskiej* oraz w *Polskim Słowniku Biograficznym*. Następnie, szukając własnej drogi naukowej, A.K. Banach zajął się historią nauki i oświaty w XIX wieku (do 1918 r.). Wśród jego najważniejszych osiągnięć z tej dziedziny wymienić należy książki: *Bułgarzy na studiach w Uniwersytecie Jagiellońskim (od czasów Odrodzenia do 1970 r.)* (Kraków 1990); *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18* (Kraków 1997); *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918* (Kraków 2009). Temat karier studentów UJ eksplorował kilkakrotnie w mniejszych studiach, na przykład w artykule *Kariery studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w sądownictwie, prokuraturze i administracji w Bośni i Hercegowinie w latach 1879–1914* (w: *Europa Środkowa, Bałkany i Polacy. Studia ofiarowane Antoniemu Cetnarowiczowi*, red. J. Pezda, S. Pijaj, Kraków 2017, s. 419–428).

Ważne w dorobku A.K. Banacha są też inne prace związane z dziejami krakowskiej uczelni, a zwłaszcza *Czasy zaborów. Uniwersytet Jagielloński w latach 1795–1918* (w: K. Stopka, A.K. Banach, J. Dybiec, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2000 (wersja polska i angielska), s. 85–162) oraz *Universitas redi-viva. W 30-tą rocznicę powojennej inauguracji Uniwersytetu Jagiellońskiego* (red. L. Hajdukiewicz, Kraków 1975 – A.K. Banach znajdował się w zespole pracującym nad wydaniem tej publikacji). Dwa studia uczony poświęcił odrodzeniu uczelni po II wojnie światowej (*Trudne lata. Z powojennych dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych PAN” 1992, t. 34, s. 19–25; *Pierwsze dni Uniwersytetu Jagiellońskiego po zakończeniu działań wojennych*, „Alma Mater” 2005, nr 71, s. 68–71).

Przywiązanie A.K. Banacha do środowiska krakowskiego widać i w mniejszych pracach. Przede wszystkim w docenieniu zasług ludzi, którzy wybili się swoim dorobkiem i poprzedzili nas na naukowej drodze. Efektem są biogramy nie tylko we wspomnianej *Historii nauki polskiej*, lecz także w publikacji *Złota księga Wydziału*

Historycznego, wydanej w 2000 roku pod redakcją J. Dybca. W tej drugiej pozycji A.K. Banach opracował sylwetki: Jerzego Samuela Bandtkiego (s. 21–30), Henryka Barycza (s. 403–414), Aleksandra Ludwika Birkenmajera (s. 311–321), Leszka Hajdukiewicza (s. 523–532), Antoniego Karbowiaka (s. 97–105) oraz Jana Ptaśnika (s. 213–223). Osobne artykuły poświęcił postaci profesora Stanisława Kota (*Stanisław Kot – pedagog i organizator nauki* [w:] *Stanisław Kot – uczonego i polityk*, red. A. Fitowa, Kraków 2001, s. 152–160), a także profesorom Kamilli Mrozowskiej (*Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 2001/2002*, Kraków 2004, s. 319–322) i Jerzemu Fijasiowi (*Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 2001/2002*, Kraków 2004, s. 282). Osobę swojego starszego kolegi, współpracownika i długoletniego kierownika Zakładu Historii Oświaty i Kultury profesor Banach uczcił jako redaktor naukowy obszernego tomu *Virtuti et ingenio. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Julianowi Dybcowi* (Kraków 2013). W związku z postanowieniami uchwały Senatu UJ z dnia 21 listopada 2001 roku w sprawie wznowienia wydawania *Kroniki Uniwersytetu Jagiellońskiego* od roku 2001 rektor Franciszek Ziejka 21 listopada 2001 roku powołał profesora Banacha na redaktora naczelnego wydawnictwa. Ostatnia *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 2013/2014* (zredagowana w całości przez M. Stinię po śmierci uczonego) ukazała się w 2019 roku.

Niezmiernie interesujący w dorobku profesora jest tom *Rozrzutność i skąpstwo w tradycji kulturowej i rzeczywistości* (Kraków 2005), współredagowany z Januszem Tazbirem, a będący pokłosiem XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. Ogłoszony tam artykuł *Centusie krakowscy – charakter czy konieczność* (s. 83–104) to jeden z najgłośniejszych i najczęściej cytowanych jego tekstów. Do pionierskich – z dzisiejszej perspektywy – zaliczyć należy artykuł *Szkolnictwo polskie dla wychodźców z Galicji i Bukowiny w monarchii austro-węgierskiej w czasach I wojny światowej* („Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1993, R. 36, nr 1–2, s. 15–36), który wytyczył zupełnie nowy kierunek w badaniach historyczno-oświatowych, eksplorowany przez następnymi badaczy.

27 lutego 1998 roku Rada Wydziału Historycznego UJ nadała A.K. Banachowi stopień naukowy doktora habilitowanego w zakresie historii nauki i wychowania XVI–XX wieku (recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: prof. dr hab. Julian Dybiec, prof. dr hab. Kalina Bartnicka, prof. dr hab. Witold Molik). Z dniem 1 kwietnia 2002 roku A.K. Banach został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, uprzednio wygrywając konkurs na to stanowisko (obejmowało ono zakres historii oświaty i kultury). Tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych otrzymał 23 lutego 2011 roku; na stanowisko profesora nadzwyczajnego z tytułem naukowym został powołany z dniem 1 marca 2011 roku.

Po uzyskaniu habilitacji A.K. Banach prowadził wykłady z historii oświaty i wychowania oraz z historii kultury i cywilizacji na różnych specjalizacjach w Instytucie Pedagogiki UJ, a także z historii kultury i oświaty polskiej XIX wieku w Instytucie Historii UJ. Prowadził również seminaria magisterskie i proseminaria (a później seminaria licencjackie) dla historyków. W ostatnich latach pracy miał także zajęcia z historii kultury w Katedrze Lingwistyki Komputerowej UJ.

Profesor Banach zaliczał się również do zasłużonych organizatorów nauki. Dwukrotnie – w latach 1978 i 1987 – był sekretarzem Międzynarodowej Sesji Historii Uniwersytetów Europejskich. Wśród jego odczytów w okresie po doktoracie warto wymienić choćby kilka: „Jan Brożek – życie i dzieło” (podczas sesji w Kurzelowie 20 października 1985 r.), „Sylwetka naukowa i polityczna prof. Stanisława Kota” (podczas sesji na UJ i w Sędziszowie Małopolskim w listopadzie 1985 r.), „Geneza uniwersytetów europejskich” (dla młodzieży XIII LO w Krakowie w grudniu 1985 r.), „Powstanie i rozkwit Akademii Krakowskiej” (dla młodzieży XIII LO w Krakowie w styczniu 1986 r.), „Bułgarzy w Uniwersytecie Jagiellońskim” (podczas międzynarodowej sesji polsko-bułgarskiej w Krakowie 2 grudnia 1988 r.).

Po uzyskaniu habilitacji występował na spotkaniach historyków uniwersytetów europejskich w Pradze i Krakowie, a także na VIII Światowym Forum Mediów Polonijnych w Krakowie. Jako prelegent często mówił o roli i zasługach UJ dla nauki i kultury narodowej (m.in. w Krakowie, Brzesku, Tarnowie, Rzeszowie, Przemyśle i Krośnie). A.K. Banacha interesowały postaci z pogranicza historii Kościoła i nauki. Trzy uczcił jako współorganizator sesji im poświęconych oraz autor artykułów odnoszących się do wybranych aspektów ich działalności. Byli to uczeni biskupi: lwowski – Józef Bilczewski, przemyski – Józef Sebastian Pelczar, płocki – Andrzej Noskowski, wszyscy trzej mocno związani z UJ. Swoim nauczaniem i twórczością naukową przyczynili się do rozwoju studiów z zakresu teologii, filozofii i historii Kościoła. 14 stycznia 2011 roku, podczas sesji jubileuszowej z okazji 350-lecia fundacji Uniwersytetu Lwowskiego, organizowanej między innymi przez PAU i UJ, uczony poprowadził wykład „Szkoły akademickie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII i XVIII wieku”. Tekst pod takim samym tytułem ukazał się w publikacji *Universitati Leopoliensi. Trecentesimum quinquagesimum anniversarium suae fundationis celebranti in memoriam* (red. W. Lohman, Kraków 2011, s. 9–18).

A.K. Banach brał aktywny udział w pracach Komitetu Organizacyjnego XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie w 2004 roku oraz I i II Kongresu Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski. Od 2003 roku zasiadał w Komisji Nauk Pedagogicznych PAN – Oddział w Krakowie, a na posiedzeniu 22 lutego 2011 roku Rada PAU powołała go do Rady Naukowej Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. W ramach działalności w Radzie Archiwum był przewodniczącym komisji konkursowej na dyrektora tej instytucji w 2017 roku. Profesor Banach brał udział w dorocznych posiedzeniach rady, opiniując prace archiwum. W oddziale krakowskim Polskiego Towarzystwa Historycznego przez dwie kolejne kadencje sprawował funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej. Od 2003 roku był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle. Przez kilka lat przewodniczył jury Nagrody „Pro Historia Polonorum”.

W latach 1999/2000–2004/2005 profesor Banach przez dwie kadencje pełnił funkcję prodziekana Wydziału Historycznego UJ do spraw Ogólnych za dziekaństwa profesora Piotra Kaczanowskiego. Następnie został dziekanem tegoż wydziału (2005/2006–2011/2012). W okresie 2005–2012 był członkiem Senatu UJ oraz kilku komisji senackich i rektorskich, w tym wiceprzewodniczącym Senackiej Komisji do spraw Majątku i Finansów. W latach 2010–2014 kierował Zakładem Historii Oświaty

i Kultury w Instytucie Historii UJ. Za swoją pracę na rzecz uczelni otrzymywał nagrody jubileuszowe w latach 1997, 2002, 2007, 2012, nagrody zespołowe w latach 1987 i 2001, a nagrodę rektora indywidualną I stopnia w latach 2004, 2006, 2007, 2008, 2010, 2012, 2013.

Na emeryturę profesor Banach przeszedł z dniem 30 września 2014 roku. Społeczność akademicka doceniła jego wkład w naukę i pracę na rzecz UJ. Pożegnała się z nim symbolicznie, wydając specjalną publikację pod tytułem *Amico, socio et viro docto. Księga ku czci profesora Andrzeja Kazimierza Banacha* (red. T. Pudłocki, K. Stopka, Kraków 2015). Podczas uroczystego wręczenia *Księgi* 27 maja 2015 roku w Librarii Collegium Maius UJ zgromadziło się prawie sto osób – przedstawiciele różnych środowisk naukowych, zaprzyjaźnieni rektorzy kilku uczelni, dziekani, profesorowie, a także liczni studenci. Podczas ceremonii wypowiadali się rektor UJ profesor Wojciech Nowak oraz inni profesorowie i współpracownicy solenizanta.

Z małżeństwa z Marią z domu Możdżan, którą poślubił w 1976 roku, doczekał się dwóch synów: Pawła i Macieja. A.K. Banach zmarł 7 kwietnia 2019 roku w Krakowie po długiej i ciężkiej chorobie. 11 kwietnia 2019 roku społeczność UJ żegnała go na cmentarzu na krakowskich Batowicach jako długoletniego dziekana Wydziału Historycznego UJ oraz znanego historyka oświaty i kultury, a także przyjaciela i profesora. Mszy św. przewodniczył proboszcz z Arki Pana – Parafii Matki Bożej Królowej Polski ksiądz doktor Jerzy Czerwień, w asyście księdza Kazimierza Piotrowskiego oraz księży profesorów Józefa Wołczańskiego i Stanisława Cieślaka. W kaplicy cmentarnej zmarłego żegnali: profesor Wojciech Nowak – w imieniu społeczności uczelni, profesor Jan Święch – w imieniu Wydziału Historycznego UJ, profesor Krzysztof Stopka – w imieniu pracowników Zakładu Historii Kultury i Oświaty, profesor Julian Dybiec – w imieniu przyjaciół i kolegów, piszący te słowa – w imieniu wychowanków oraz syn Maciej – w imieniu rodziny. Ta smutna uroczystość, mimo nie najlepszej pogody, zgromadziła licznie przybyłych przyjaciół, współpracowników i uczniów, reprezentantów różnych środowisk i instytucji, z którymi był związany profesor Banach.

Bibliografia: Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Spuścizna Andrzeja Banacha (materiały w porządkowaniu); Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Dział Spraw Osobowych, Teczka Andrzeja K. Banacha, t. 1 i 2; R. Pagacz-Moczarska, *Amico, socio et viro docto*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2015, nr 177, s. 58–61; T. Pudłocki, *Andrzej Kazimierz Banach (14 I 1944–7 IV 2019)*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, R. 127, nr 1, s. 211–215; idem, *Andrzej Kazimierz Banach – w służbie nauce i kulturze*, „Nasz Przemysł” 2019, nr 5 (175), s. 41; idem, *Andrzej Kazimierz Banach – z Sądecczyzny na uniwersyteckie szczyty*, „Studia Sandeciana” 2021, t. 2, s. 405–422; idem, *Profesor Andrzej Kazimierz Banach w moich studenckich oczach*, „Rocznik Przemyski. Historia” 2019, t. 55, z. 1 (22), s. 265–278; idem, *Wspomnienie o Profesorze Andrzeju Kazimierz Banachu. 14 stycznia 1944–7 kwietnia 2019*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2019, nr 211, s. 70–71; K. Stopka, *Profesor Andrzej Kazimierz Banach* [w:] *Amico, socio et viro docto. Księga ku czci profesora Andrzeja Kazimierza Banacha*, red. T. Pudłocki, K. Stopka, Kraków 2015, s. 23–27; idem, *Uczony i dydaktyk*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2019, nr 211, s. 72–73.